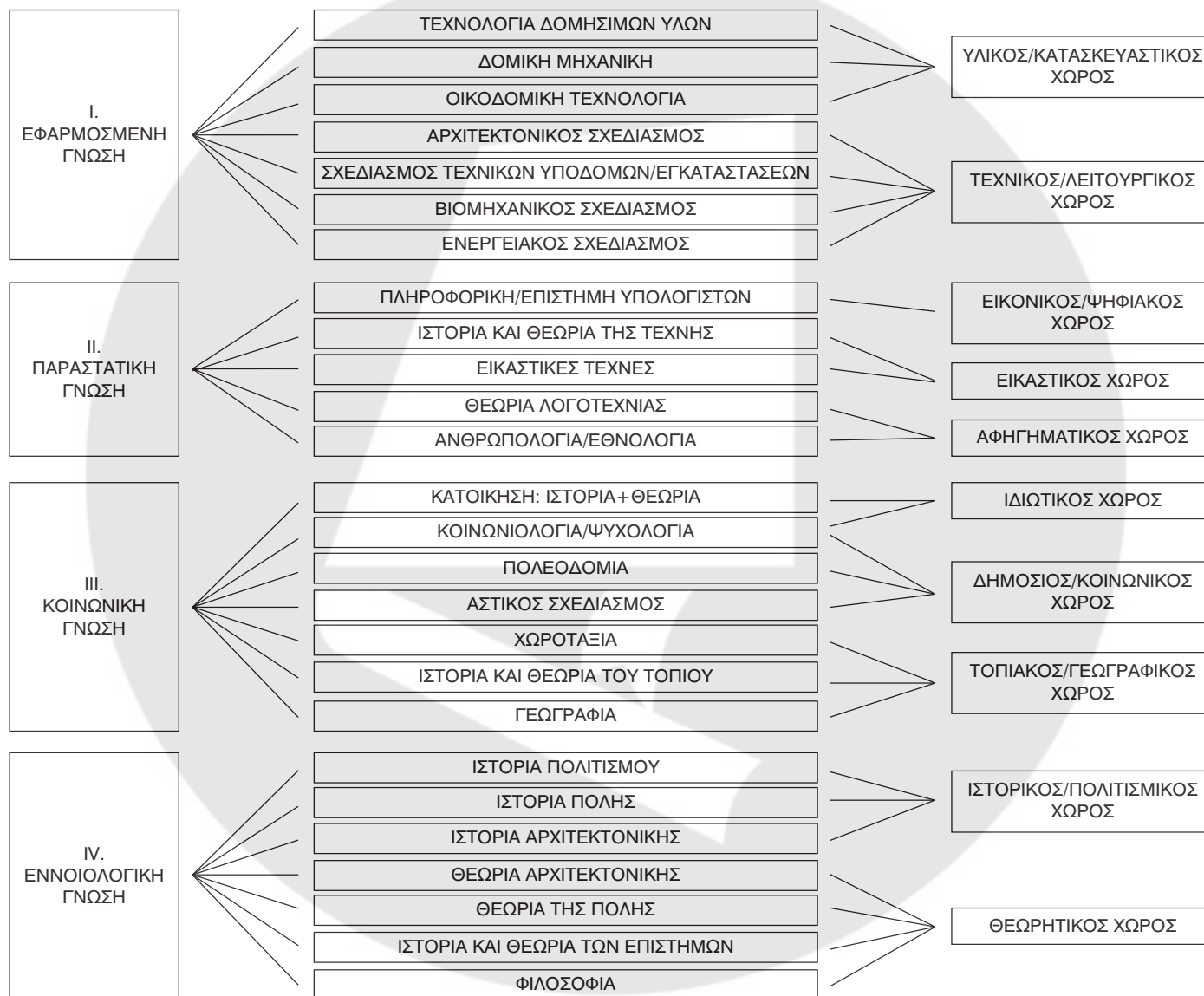

Διάγραμμα οργάνωσης και δομής των περιεχομένων

1. Εισαγωγικά

Το δεύτερο τεύχος της περιοδικής έκδοσης «Έρευνα στην Αρχιτεκτονική» που κρατάτε στα χέρια σας παρουσιάζει σημαντικές αλλαγές στη δομή, τη μορφή και τον σχεδιασμό του. Οι αλλαγές αυτές εντοπίζονται κυρίως σε μια νέα σύλληψη οργάνωσης και συγκρότησης των περιεχομένων του. Η κατάταξη και η αλληλουχία των άρθρων που απαρτίζουν το σώμα αυτών των περιεχομένων υπακούουν πλέον σε έναν εννοιολογικό καμβά τριών οικογενειών-επιπέδων αναφοράς και ταξινόμησης (βλ. Διάγραμμα). Σκοπός του παρόντος κειμένου είναι να περιγράψει αυτή τη νέα δομή και να επιχειρήσει, όσο πιο σύντομα γίνεται, να αιτιολογήσει το σκεπτικό πίσω από τη δημιουργία της.¹

Οι τρεις οικογένειες παραμέτρων που οργανώνουν τα επιμέρους περιεχόμενα σε ευρύτερες ενότητες είναι: (I) Το επίπεδο συγκρότησης και ο τρόπος προσέγγισης της αρχιτεκτονικής γνώσης (αριστερή στήλη). (II) Τα γνωστικά αντικείμενα ή οι επικράτειες της αρχιτεκτονικής έρευνας (μεσαία στήλη). (III) Οι ιδεατοί τύποι και οι λογικές οργάνωσης του χώρου (δεξιά στήλη). Αυτές οι τρεις οικογένειες αντιστοιχούν στο υποκειμένο της γνώσης, στα αντικείμενα της γνώσης και στο χώρο ως πεδίο αλληλεπίδρασης του υποκειμένου με το αντικείμενο. Συνεπώς, το επίπεδο συγκρότησης της αρχιτεκτονικής γνώσης (I) προϋποθέτει ή/και συνεπάγεται την προθετική υφή ενός υποκειμένου που σκοπεύει «αντικείμενα» γνώσης, επικράτειες-περιοχές γνώσης: υποδηλώνει, με άλλα λόγια, μία μέθοδο, μία ηθική στάση, έναν τρόπο θέασης του κόσμου. Αντίστοιχα, η στάση του υποκειμένου της γνώσης, ανάλογα με την υφή της άρθρωσής της, προδιαγράφει ένα πιθανό εύρος γνωστικών αντικειμένων ή ήδη συγκροτημένων γνωστικών πειθαρχιών (II). Τέλος, η εσωτερική οργανωτική δόμηση αυτών των αντικειμένων γνώσης συνεπάγεται τρόπους ανάγνωσης, ερμηνείας ή δημιουργίας του χώρου: σκιαγραφεί τύπους χώρου που είναι ταυτόχρονα λογικές αρχιτεκτονικού σχεδιασμού του χώρου (III).

Άρα, η βασική υπόθεση εργασίας που οριοθετεί τον εννοιολογικό καμβά των παραπάνω τριών οικογενειών ταξινόμησης είναι πως οι λογικές σχεδιασμού του χώρου και τα διάφορα επίπεδα στα οποία αυτές αρθρώνονται, ορίζουν τύπους χώρου που αντιστοιχούν σε βαθύτερες δομές συγκρότησης αντικειμένων γνώσης, και έτσι, εντέλει, σε τρόπους προθετικής στόχευσης υποκειμένων γνώσης. Με άλλα λόγια, τα εννοιολογικά επίπεδα συγκρότησης του χώρου στον θεωρητικό στοχασμό επηρεάζουν με καθοριστικό τρόπο τις λογικές οργάνωσης και αρχιτεκτονικού σχεδιασμού του χώρου στο επίπεδο της πράξης. Ή αλλιώς, η θεωρία και η πράξη είναι μια άρρηκτη, σύνθετη, δυναμική και διαλεκτική ενότητα. Αντίστροφα, η παραπάνω σκέψη θα μπορούσε να διατυπωθεί ως εξής: οι λογικές της πράξης και τα επίπεδα ιδεατοτυπικής οργάνωσης του πραγματικού χώρου δεν συντάσσονται ενστικτωδώς ή βάσει μιας «τυφλής» έξης του πράττειν, αλλά υπόρρητα ή ρητά υπακούουν και «δείχνουν» μια άρθρωση γνώσης που πάντοτε αντιστοιχεί σε κάποια μορφή στόχευσης ενός είδους «υποκειμένου».

1. Η επιστημονική επιμέλεια και η κατάρτιση της νέας δομής περιεχομένων πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του Εργαστηρίου «Αρχιτεκτονικός Χώρος και Επικοινωνία» του Τομέα III «Αρχιτεκτονικής Γλώσσας, Επικοινωνίας και Σχεδιασμού» της Σχολής Αρχιτεκτόνων του Ε.Μ.Π.

Με αυτό τον τρόπο, το ψευδο-δίλημμα «θεωρία» ή «πράξη» στην αρχιτεκτονική εκπαίδευση καταργείται. Δεν μπορείς να έχεις θεωρία χωρίς πράξη που να της αντιστοιχεί, ή πράξη χωρίς θεωρία που να της αρμόζει. Η βαθύτερη όμως παραδοχή πίσω από αυτή την υπόθεση εργασίας είναι ότι οι λογικές αρχιτεκτονικού σχεδιασμού και οι αντίστοιχοι ιδεατοί τύποι χώρου είναι ιστορικά και πολιτισμικά επικαθορισμένοι. Εγγράφονται δηλαδή σε σύνθετα θεωρητικά και κοσμο-θεωρητικά πλέγματα εννοιολογήσεων. Αυτοί οι ιστορικοί/πολιτισμικοί επικαθορισμοί *νοηματοδοτούν* τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό. Άρα κατέχουν κεντρική σημασία σε μια περιοδική έκδοση «Έρευνας στην Αρχιτεκτονική» που συνδέεται οργανικά με το Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Σχεδιασμός-Χώρος-Πολιτισμός» της Σχολής Αρχιτεκτόνων του Ε.Μ.Π., του οποίου οι επεξεργασμένες και εμπλουτισμένες διπλωματικές εργασίες συγκροτούν το σώμα των περιεχομένων της. Στα πλαίσια του παραπάνω Μεταπτυχιακού Προγράμματος, η διερεύνηση των συσχετισμών της έννοιας του «πολιτισμού» με το «χώρο» αποκτά προσδιορισμένο και συστηματικό χαρακτήρα. Πριν αναλύσουμε πιο συγκεκριμένα την παραπάνω νέα δομή των περιεχομένων, οφείλουμε λοιπόν να σκιαγραφήσουμε το ιστορικό/πολιτισμικό πλαίσιο, περιβάλλον και υπόβαθρο που μας παρείχε τους λόγους για να προτείνουμε αυτή την αλλαγή στον τρόπο ταξινόμησης και κατάταξης των άρθρων.

2. Μια νέα κατηγορία ερμηνείας και επιστημολογικής θεμελίωσης της αρχιτεκτονικής: η έννοια του «χώρου»

Ο βασικός λόγος της νέας προτεινόμενης δομής των περιεχομένων είναι ιστορικός/πολιτισμικός και συνδέεται οργανικά με τον τίτλο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Σχεδιασμός-Χώρος-Πολιτισμός»: πρόκειται για την *έννοια του χώρου*. Η επιστημολογικά σημαντική αυτή έννοια για την αρχιτεκτονική έρευνα και πράξη είναι μια ιστορικά προσδιορισμένη «κατασκευή»: δεν αποτελούσε πάντοτε το κέντρο ή τον πυρήνα των προβληματισμών των αρχιτεκτόνων. Η μετατροπή της έννοιας του χώρου σε κατεξοχήν διακύβευμα της αρχιτεκτονικής δημιουργίας αποτελεί εν πολλοίς μια κατάκτηση του (ύστερου) 19ου αιώνα. Έτσι, ενώ στις φυσικές επιστήμες, όπως απέδειξε ο Max Jammer (1954), η έννοια του χώρου κυριαρχεί στον σχετικό λόγο ήδη από τον 17ο αιώνα και την Επιστημονική Επανάσταση, η πειθαρχία της αρχιτεκτονικής έπρεπε να αναμείνει την ιστορική διάλεξη του August Schmarsow, το 1893, για να νομιμοποιήσει την αναγνώριση του «χώρου» ως πεδίου αυτόνομης, διακριτής και συνειδητής έρευνας. Όπως έγραφε χαρακτηριστικά ο Schmarsow: «Η αίσθησή μας του χώρου και η χωρική μας φαντασία πιέζουν προς τη δημιουργία χώρου: αναζητούν την ικανοποίηση τους στην τέχνη. Ονομάζουμε αυτή την τέχνη αρχιτεκτονική: με απλά λόγια, είναι η δημιουργός του χώρου (Raumgestalterin)» (Schmarsow, 1994).

Αυτή η νέα ιδέα, όπως διατυπώθηκε παραδειγματικά από τον Schmarsow, δεν πέρασε απαρατήρητη από τα Μοντέρνα Κινήματα του 20ού αιώνα. Όπως έχει δείξει ο Cornelis van de Ven, στα πλαίσια της ανάπτυξης αυτών των κινήματων από το 1890 έως το 1930, η ιδέα του χώρου γνώρισε πολλαπλές νοηματοδοτήσεις και διερευνήσεις. Με αυτό τον τρόπο, η σημασία της για την αρχιτεκτονική εδραιώθηκε (Van de Ven, 1987). Είναι αυτή η εδραιωμένη βάση που επιτρέπει στον Philippe Boudon (1971) να συγγράφει τα επιστημολογικά του δοκίμια γύρω από την ιδιαίτερη φύση του αρχιτεκτονικού χώρου. Μοιάζει τότε να έχει θεμελιωθεί η πεποίθηση πως ο «χώρος» αποτελεί το ιδιαίτερο γνωστικό «αντικείμενο» της αρχιτεκτονικής πειθαρχίας. Όμως, για ποιο «χώρο» πρόκειται;

3. Η σύγχρονη εποχή: πολυπλοκότητα και πολλαπλότητα των επιπέδων συγκρότησης και σχεδιασμού του χώρου

Η έκρηξη των γεωγραφικών σπουδών τις τελευταίες δεκαετίες πολλαπλασίασε τις κατηγορίες ερμηνείας του χώρου, καθιστώντας πολύ δύσκολη τη μονοσήμαντη απάντηση στο παραπάνω ερώτημα. Μια απλή επισκόπηση των πρόσφατων γεωγραφικών σπουδών γύρω από το πρόβλημα του χώρου (και του τόπου) αποκαλύπτει την ετερογένεια, την πολυειδία, την πολυπλοκότητα των προσεγγίσεων που χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη εποχή (Hubbard κ.ά., 2004· Βαΐου και Χατζημιχάλης, 2012). Μέσα από αυτή την πολυπλοκότητα, οι γεωγραφικές σπουδές φανέρωσαν, παρ' όλα αυτά, την κρίσιμη πολιτισμική διάσταση και τον κεντρικό κοινωνικό ρόλο του χώρου. Η αρχιτεκτονική πειθαρχία έχει ενσωματώσει και αφομοιώσει την παραπάνω πολυπλοκότητα, όπως αποκαλύφθηκε από την επιστημονική πειθαρχία της γεωγραφίας; Πιστεύουμε πως όχι.

Και η πολυπλοκότητα αυτή επιτείνεται από τη συνθετότητα των νοηματοδοτήσεων του χώρου που έχουν αναπτυχθεί κατά την διάρκεια του 20ού αιώνα από τις φυσικές επιστήμες και τη φιλοσοφία (Τερζόγλου 2009α). Σήμερα, η αρχιτεκτονική έρευνα δεν μπορεί πλέον να προσποιηθεί ότι δεν γνωρίζει αυτή την πολυπλοκότητα, η οποία θίγει τον επιστημολογικό πυρήνα του αντικειμένου της: την ιδέα του χώρου. Αυτή λοιπόν είναι η βασική αιτία, ο κύριος ιστορικός/πολιτισμικός λόγος και η θεμελιώδης ανάγκη που μας οδήγησε σε μια νέα δομή περιεχομένων. Επιχειρούμε με αυτήν να ενσωματώσουμε ή να αντιμετωπίσουμε, σε μια αρχική προσέγγιση, τα προβλήματα που θέτει στην αρχιτεκτονική έρευνα η αναγνώριση της συνθετότητας των σύγχρονων αναγνώσεων της έννοιας του χώρου. Η συνθετότητα αυτή αντανakλά μια πολύπλοκη κοινωνική, οικονομική, τεχνολογική και πολιτισμική διαδικασία αλλαγών, η οποία αναδεικνύει πολλές διαφορετικές ιδέες και διαστάσεις του χώρου στη σύγχρονη μετα-νεωτερική εποχή. Η αρχιτεκτονική έρευνα, ως κατ'εξοχήν διεπιστημονική, έρχεται αντιμέτωπη με δύο θεμελιώδη αιτήματα απέναντι σε αυτές τις ραγδαίες αλλαγές: 1) Να ταξινομήσει και να αναγνωρίσει τον πλούτο άρθρωσης των διαστάσεων του χώρου στη σύγχρονη εποχή, σε μια έλλογη (κατά το δυνατόν) αλληλουχία εννοιολογικών επιπέδων και τρόπων οργάνωσης. Να συγκροτήσει δηλαδή μια τυπολογία των διαφορετικών ειδών χώρου που αναγνωρίζονται και λειτουργούν στη σύγχρονη εποχή και 2) Να αναδιατυπώσει την ουσία της αρχιτεκτονικής δημιουργίας ως μιας τέχνης σύνθεσης και συντονισμού αυτών των διαφορετικών και πολλαπλών επιπέδων οργάνωσης και νοηματοδότησης του χώρου, σε μια πολιτισμικά και κοινωνικά συνεκτική δομή.

Η νέα προτεινόμενη συγκρότηση των περιεχομένων επιχειρεί να απαντήσει κυρίως στο πρώτο αίτημα, αναγνωρίζοντας ότι ο «χώρος» είναι ένα κοινωνικό και πολιτισμικό δημιούργημα που ορίζεται από σχέσεις υλικών στοιχείων και άυλων εννοιών και φέρει νοήματα και σημασίες. Με άλλα λόγια, ο χώρος οργανώνει πεδία κατοίκησης για τον άνθρωπο που εκπέμπουν μηνύματα και επικοινωνούν πολιτισμικές και κοινωνικές αξίες. Άρα ο χώρος ορίζει ένα διαλεκτικό πεδίο αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε υποκειμένα και αντικείμενα. Ανάμεσα σε ερευνητικές στάσεις, αξίες και προσεγγίσεις του υποκειμένου, που φανερώνουν τρόπους ή μεθόδους συγκρότησης της γνώσης και σε αντικείμενα εστίασης που οριοθετούν πεδία και επικράτειες έρευνας ή δυνατής εμπειρίας. Υποθέτουμε πως ο διαμεσολαβητικός ρόλος του χώρου αρθρώνεται σε διακριτά αλλά αλληλεπιδρώντα επίπεδα οργάνωσης και συγκρότησης του. Αυτά τα επίπεδα αντανakλούν πολιτισμικές λογικές σύνταξης, σχεδιασμού και νοηματοδότησης του, άρα τρόπους συσχετισμού υποκειμένων και αντικειμένων.

Ονομάζουμε τα επίπεδα αυτά «ιδεατούς τύπους» του χώρου. Προφανώς, στην απομονωμένη διακρίτοσή τους, οι διαστάσεις αυτές αποτελούν αφαιρέσεις. Έτσι, συγγενεύουν με την έννοια του «ιδεατού τύπου», όπως την προσδιόρισε ο Max Weber στην μελέτη του με τίτλο *Η αντικειμενικότητα της κοινωνιολογικής και κοινωνικοπολιτικής γνώσης*: «[Ο ιδεατός τύπος] επιτυγχάνεται [...] με τη μονομερή έξαρση ενός ή κάποιων απόψεων και με τη σύνδεση ενός πλήθους φαινομένων, ατομικών δεδομένων, τα οποία είναι διάσπαρτα και εντοπισμένα, αλλού περισσότερο, αλλού λιγότερο, σε ορισμένες δε περιπτώσεις και δεν υφίστανται καθ' ολοκληρία. Τα φαινόμενα αυτά τακτοποιούνται σύμφωνα προς τις μονομερώς επιλεγείσες απόψεις, για ν' αποτελέσουν μία ενιαία διανοητική εικόνα. Αυτή η διανοητική εικόνα στην εννοιολογική της καθαρότητα ουδέποτε βρίσκεται εμπειρικός στην πραγματικότητα. Είναι μια ουτοπία. Και προκύπτει για την επιστημονική εργασία η αποστολή να καθορίσει, κατά πόσο σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση η πραγματικότητα προσεγγίζει σε αυτή την ιδεατή εικόνα ή απομακρύνεται από αυτήν» (Weber, 1972).

4. Ιδεατοί τύποι χώρου και είδη γνώσης

Ακολουθώντας την παραπάνω επιστημολογική προτροπή του Weber, προτείνουμε *δέκα ιδεατούς τύπους* οργάνωσης του χώρου που θεωρούμε πως συμπυκνώνουν σε σημαντικό βαθμό την πολυπλοκότητα των χωρικών συγκροτήσεων στη σύγχρονη εποχή. Αυτοί οι δέκα ιδεατοί τύποι είναι ταυτόχρονα επίπεδα νοηματοδότησης του χώρου και λογικές σύνταξης και παραγωγής του χώρου. Πρόκειται για τις εξής κατηγορίες χώρων:

Υλικός/Κατασκευαστικός χώρος. Είναι ο τύπος χώρου που παράγεται από την κατασκευαστική δομή, το κτηριακό κέλυφος και τα υλικά που χρησιμοποιούνται στην αρχιτεκτονική δημιουργία.

Τεχνικός/Λειτουργικός χώρος. Αποτελείται από ένα σύστημα τεχνικών διευθετήσεων και υποδομών/εγκαταστάσεων που διευκολύνουν την επιτελεστική φύση του χώρου ως πεδίου εξυπηρέτησης άμεσων ζωτικών αναγκών και λειτουργιών. Υπό αυτή την έννοια, δρα συμπληρωματικά στον υλικό/κατασκευαστικό χώρο, επιτρέποντας την άνετη διεξαγωγή χρηστικών λειτουργιών που ιδρύουν έναν ανθρωπογενή κόσμο πολιτισμικών τεχνικών, τεχνολογιών ή τεχνημάτων, σε αντιπαράθεση προς τον φυσικό κόσμο. Οι δύο αυτοί τύποι χώρου αντιστοιχούν σε μια ποικιλία γνωστικών αντικειμένων που κυρίως στοχεύουν στην υλοποίηση, την πραγμάτωση και την επιτέλεση/χρήση. Συνεπώς, θα μπορούσαν να αναφέρονται σε ένα πρώτο είδος γνώσης, την εφαρμοσμένη γνώση.

Εικονικός/Ψηφιακός χώρος. Είναι το αποτέλεσμα των πρόσφατων εξελίξεων στην επιστήμη των υπολογιστών και ορίζει μια συνεχή ροή πληροφορίας εντός του αναλογικού/υλικού/λειτουργικού χώρου, όπως ήδη προσδιορίστηκε.

Εικαστικός χώρος. Συνοψίζει μια ποικιλία τρόπων αναπαράστασης που ανάγονται στις διάφορες μορφές εικαστικής έκφρασης και δημιουργίας. Διαφοροποιείται από τον τύπο 3, διότι εδώ η «πληροφορία» είναι χωρικά εντοπισμένη, δομημένη και ιεραρχημένη.

Αφηγηματικός χώρος. Παρουσιάζει μεγαλύτερο βαθμό συνοχής από τους τύπους 3 και 4, διότι συνδέεται αποκλειστικά με το λόγο και όχι με εικόνες ή γραφικά σύμβολα. Ταυτόχρονα, ορίζει ένα βιωματικό πεδίο αναφοράς που συνδέει την αφηγηματική πράξη με συγκεκριμένα υποκείμενα και τον κόσμο-της-ζωής τους. Οι τρεις παραπάνω τύποι χώρου υπερβαίνουν την άμεση ικανοποίηση κατασκευαστικών και λειτουργικών αναγκών και εγγράφονται στην επικράτεια της νοηματοδότησης, της επικοινωνίας και της γλώσσας. Επενδύουν δηλαδή τον υλικό/κατασκευαστικό και τον τεχνικό/λειτουργικό χώρο με ατομικά ενεργήματα νοήματος, έκφρασης και αναπαράστασης. Συγκροτούν μια αλυσίδα επικρατειών γνώσης που ορίζεται από τον πυρήνα της επικοινωνιακής πρακτικής των ανθρώπων και ταυτόχρονα μοιάζουν να υποδεικνύουν μια μορφή «παραστατικής» γνώσης. Ένα είδος γνώσης που βασίζεται στην έκφραση και την αναπαράσταση ιδεών και εννοιών μέσω εικόνων, σχημάτων, ήχων και λέξεων, οι οποίες αποδίδουν συμβολικό νόημα στο χώρο.

Ιδιωτικός χώρος. Πρόκειται για την ατομική, «ιδιαιτέρη» σφαίρα ζωής και νοηματοδότησης ενός προσώπου ή μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας (οικογένειας, τάξης, γενιάς). Έχει ιδιοσυγκρασιακά και μη-αναγώγιμα, μη-γενικεύσιμα χαρακτηριστικά.

Δημόσιος/Κοινωνικός χώρος. Η συλλογική, κοινή σφαίρα των αξιών, των ιδεωδών και των χώρων μιας κοινωνίας. Είναι καθολική και γενικεύσιμη. Μπορεί να αποκτά υλική υπόσταση, να γίνεται δηλαδή υλικός/κατασκευαστικός χώρος, αλλά μπορεί να έχει και άυλη υπόσταση, ή να συμπυκνώνεται σε συμβολικές ή αναπαραστατικές εκφράσεις.

Τοπιακός/Γεωγραφικός χώρος. Το πλαίσιο ανάπτυξης και αναφοράς ενός πολιτισμού ή μιας εποχής στην ολότητά τους. Και εδώ μπορεί να συνυπάρχουν υλικές και συμβολικές εκδοχές του. Οι τρεις παραπάνω τύποι συν-καθορίζονται. Πρόκειται για μια ενότητα χώρων που οριοθετούν τα πεδία σημασίας της παραστατικής γνώσης και της επικοινωνίας σε προσδιορισμένες ποιοτικά, νοηματικές και τοπολογικές υφές και επικράτειες. Όμως για να συμβεί αυτή η αξιοδότηση πρέπει να μεταβούμε στο πεδίο του «κοινωνικού κόσμου», δηλαδή να συνθέσουμε το σύνολο των ατομικών/βιωματικών μορφών αναπαράστασης σε μία συλλογική ζωή και διάρκεια, σε έναν ορίζοντα κοινωνικής αναπαραγωγής σημασιών. Η τοποθέτηση αυτών των τριών τύπων μετά την παραστατική γνώση, και όχι σε άμεση γεινίαση με την υλική υποδομή του χώρου (τύποι 1, 2), δεν είναι τυχαία: επιθυμεί να υποδηλώσει ότι η κοινωνική επένδυση αξιακών χαρακτηριστικών στο χώρο (ποιοτήτων όπως αυτές του «ιδιωτικού», του «δημόσιου/κοινωνικού» ή του «τοπιακού/γεωγραφικού» χαρακτήρα του) δεν παράγεται «αυτόματα» ή ντετερμινιστικά από την επίλυση των κατασκευαστικών, λειτουργικών και τεχνικών απαιτήσεων. Διαμεσολαβείται από σχήματα και συστήματα αναπαράστασης και νοηματοδοσίας. Με άλλα λόγια, η Υλική Υποδομή δεν προσδιορίζει το εύρος της συμβολικής νοηματοδότησης του χώρου, παρά αφού έχει διαμεσολαβηθεί από συστήματα/σχήματα αναπαράστασης. Σε αυτό το πλαίσιο, η αναπαράσταση επηρεάζει τον τρόπο ανάλυσης, ανάγνωσης, σύνθεσης, ερμηνείας και οικειοποίησης της Υλικής Υποδομής. Αλλιώς, δεν συγκροτεί μια τρίτη, «αισθητική» σφαίρα που αιωρείται πάνω από την κατασκευαστική και την λειτουργική τάξη ως αυθαίρετο επιστέγασμα της (Βιτρούβιος) αλλά ορίζει μια ιδεολογικά και βιωματικά φορτισμένη δομή συγκρότησης τύπων χώρου και τρόπων

αρχιτεκτονικής γνώσης που τροφοδοτούν την *κοινωνική διαδικασία* παραγωγής και αναπαραγωγής του χώρου και του νοήματός του. Έτσι, το πεδίο των πολλαπλών γνωστικών αντικειμένων και των επιστημών του ανθρώπου που «αναλογούν» στον ιδιωτικό, τον δημόσιο/κοινωνικό και τον τοπιακό/γεωγραφικό χώρο ορίζεται ως μία *κοινωνική γνώση*. Αυτό το είδος γνώσης παράγεται μέσα από την *διερεύνηση* των δια-μεσολαβητικών αναπαραστάσεων και των δι-υποκειμενικών διαδικασιών που αποδίδουν συγκεκριμένο χαρακτήρα σε ένα χώρο. Που προσδίδουν, δηλαδή, ηθική και πολιτική διάσταση στο χώρο ζωής. Ας αναρωτηθούμε, για παράδειγμα, πόσο κρίσιμο ρόλο διαδραματίζουν σήμερα οι ποικίλες μορφές αναπαράστασης του εικονικού/ψηφιακού χώρου στην αναδιάρθρωση των σχέσεων του ιδιωτικού και του δημόσιου/κοινωνικού χώρου. Ακόμα και στην ίδια τη νοηματοδότησή τους. Θα λέγαμε, γενικά, πως η παραπάνω κοινωνική διαδικασία παραγωγής του νοήματος του χώρου έχει συγκεκριμένο, *τοπολογικό* χαρακτήρα: αναφέρεται δηλαδή σε γεωγραφικούς τόπους και σε επικράτειες που έχουν νοηματοδοτηθεί μέσα από μια διαρκή διαλεκτική συσχέτιση «ιδιωτικών», «δημόσιων» ή «τοπιακών» περιοχών με τρόπους και μεθόδους αναπαράστασης τους.

Ιστορικός/Πολιτισμικός χώρος. Εδώ παρεμβαίνει ο χρόνος και η ιστορία. Η παγίωση της παραπάνω διαλεκτικής και των νοηματοδοτήσεων που γεννά, κρυσταλλώνεται αργά και σταδιακά σε έναν ιστορικό/πολιτισμικό χώρο που επικρατεί σε σημαντικό βαθμό τη δομή και τις μορφές ζωής του παρόντος και του μέλλοντος. Οι αξιοδοτήσεις του «ιδιωτικού», του «δημόσιου» και του «τοπιακού» αποκτούν εδώ «διαχρονικά», επιπλέον, χαρακτηριστικά, που ανάγονται σε μια πολιτισμική παράδοση ή συνέχεια. Σε μια ιδιο-συστασία και μια αλληλουχία δράσεων και σκέψεων ή ιδιαίτερων τρόπων ζωής.

Θεωρητικός χώρος. Με αυτό τον τρόπο, ο ιστορικός/πολιτισμικός χώρος διανοίγει την άυλη επικράτεια του θεωρητικού χώρου, ο οποίος αποτελείται από μια πυκνή διαστρωμάτωση ιδεών, αξιών και εννοιών, σε ένα πολύπλοκο σύστημα. Αυτή η διαστρωμάτωση εξελίσσεται στον ιστορικό χρόνο και σφραγίζει τη διάρκεια ή τη δυναμική της ιστορίας των νοοτροπιών, μια σφαίρα που περικλείει φιλοσοφικά συστήματα, επιστημονικές κατακτήσεις, θρησκευτικές πεποιθήσεις. Η δομή των εννοιών που συν-απαρτίζουν τον θεωρητικό χώρο οργανώνει τα ιστορικά/πολιτισμικά νοήματα και τις κοινωνικές διαστάσεις του χώρου σε μια διανοητική ενότητα (Terzoglou, 2008). Ο θεωρητικός χώρος πάντοτε συσχετίζεται με έναν διακριτό ιστορικό/πολιτισμικό χώρο: δεν παράγεται εν κενώ: συμπυκνώνει τις ηθικές και κοινωνικές αξίες ζωής ενός συγκεκριμένου πολιτισμικού περιβάλλοντος, ορίζει το σχεδιάγραμμα μιας κοσμοθεωρητικής τάξης (Τερζόγλου, 2009β). Άρα ο θεωρητικός χώρος υπερβαίνει αυτό που ο Peter Gärdenfors ονομάζει «εννοιολογικούς χώρους», από τη σκοπιά της γνωσιακής επιστήμης (Gärdenfors, 2000). Ένας θεωρητικός χώρος είναι πολιτισμικά εμποτισμένος, φέρει ιστορικότητα και προσδιορισμένα ποιοτικά γνωρίσματα (Λιάπης, 2006). Ταυτόχρονα, όπως έχει δείξει ο Ernst Cassirer, αποτελεί ένα ύψιστο προϊόν αφαίρεσης του ανθρώπινου νου που απομακρύνεται από την ετερογενή φύση του χώρου της δράσης ή του χώρου της αίσθησης (Cassirer, 1944). Με άλλα λόγια, οι δύο τελευταίοι ιδεατοί τύποι χώρου αντιστοιχούν σε γνωστικά πεδία *εμβάθυνσης* και αφαίρεσης: σε εννοιολογικές μορφές γνώσης. Δηλαδή σε είδη γνώσης που εξετάζουν το κοσμοθεωρητικό νόημα έργων, εποχών ή κινήματων, το πολιτισμικό περιεχόμενο των εννοιών, την νοητική υφή και οργάνωση του κοινωνικού/ιστορικού/πολιτισμικού χώρου.

Τέλος, πέρα από την «οριζόντια» συσχέτιση των δέκα παραπάνω ιδεατών τύπων χώρου με γνωστικά αντικείμενα και τρόπους συγκρότησης υποκειμένων γνώσης, έχει καταβληθεί προσπάθεια να υπάρχει και μια λογική συνοχή στην «κάθετη» αλληλουχία αυτών των επιπέδων: ο εννοιολογικός αυτός καμβάς μετατοπίζεται από την υλική στη νοητή οργάνωση του χώρου και από το συγκεκριμένο στο αφηρημένο. Το αφηρημένο όμως δεν είναι αόριστο ή ασαφές, αλλά εξίσου προσδιορισμένο με το συγκεκριμένο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Βαΐου, Ντίνα και Κωστής Χατζημιχάλης (2012). *Ο χώρος στην αριστερή σκέψη*. Αθήνα: Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, Νήσος.
- Boudon, Philippe (1971). *Sur l'espace architectural. Essai d'épistémologie de l'architecture*. Paris: Dunod.
- Cassirer, Ernst (1944). *An Essay on Man. An Introduction to a Philosophy of Human Culture*. New Haven-London: Yale University Press.
- Gärdenfors, Peter (2000). *Conceptual Spaces. The Geometry of Thought*. Cambridge-London: The MIT Press.
- Hubbard, Phil, Rob Kitchin και Gill Valentine (επιμ.) (2004). *Key Thinkers on Space and Place*. London: Sage Publications.
- Jammer, Max (1954). *Concepts of Space. The History of Theories of Space in Physics*. New York: Dover Publications.
- Λιάπης, Ιωάννης (2006). *Η αίσθησις και η αισθητική του χρώματος*. Αθήνα: Ε.Μ.Π.
- Terzoglou, Nikolaos-Ion (2008). «Conceptual Structures of Architectural Thought: Leon Battista Alberti-Etienne-Louis Boullée-Le Corbusier», *Environment, Land, Society, Architectonics (ELSA)*, 1/II, *Urban Settlement*: 73-79.
- Τερζόγλου, Νικόλαος-Ίων (2009α). *Ιδέες του χώρου στον εικοστό αιώνα*. Αθήνα: Νήσος.
- Τερζόγλου, Νικόλαος-Ίων (2009β). «Φιλοσοφικές προσεγγίσεις της αρχιτεκτονικής σκέψης», *Ουτοπία*, 84: 165-178.
- Schmarsow, August (1994). «The Essence of Architectural Creation», στο H.F. Mallgrave και E. Ikononou (επιμ.), *Empathy, Form, and Space. Problems in German Aesthetics, 1873-1893*. Santa Monica: The Getty Center for the History of Art and the Humanities: 281-297.
- Van de Ven, Cornelis (1987). *Space in Architecture. The Evolution of a New Idea in the Theory and History of the Modern Movements*. Assen-Maastricht: Van Gorcum.
- Weber, Max (1972). *Δοκίμια επί της θεωρίας των κοινωνικών επιστημών*, τόμ. Α'. Αθήνα: ΕΚΚΕ.